

יכולת הניהול העצמי של ילדים צעירים בשגרות היום יום: פיתוח תוקף ומהימנות לשאלון ה-Executive Functions and Occupational Routines Scale (EFORTS)

כרמית פריש^{1,2}, MSc, שרה רוזנבלום², PhD

1. המכון להתפתחות הילד, מכבי שירותי בריאות, חיפה, 2. המעבדה לתפקוד אנושי מורכב והשתתפות החוג לריפוי בעיסוק, אוניברסיטת חיפה

רקע תיאורטי

שמירה על שגרת יום יום קבועה בתקופת הילדות חשובה לבריאותם של ילדים צעירים והוריהם, ותורמת לתחושת המסוגלות העצמית שלהם (Denham, 2003). שגרות היום יום מתרחשות תוך מעורבות רבה של ההורים, אך גם למאפייני הילדים יש תרומה משמעותית ליכולת לנהל אותן בייעילות (Early et al., 2010). כדי להתנהל בייעילות הילדים נדרשים ליכולת טובה של זיכרון עבודה, המאפשרת להם להיזכר בפעולות שעשו בעבר ובהשלכותיהן, ולהצליח לצפות תוצאות עתידיות של מעשיהם (Daly, 2002).

זיכרון העבודה שייך למעשה למנגנון של התפקודים הניהוליים (ת"ג), תהליכים קוגניטיביים מורכבים שמאפשרים לאדם להשיג שליטה עצמית בתפקוד, בתנועה, בשפה ובהתנהגות. ת"ג כוללים למשל גם יכולת לעכב תגובה התנהגותית, למקד קשב, לווסת תגובות רגשיות, ולפתור בעיות (Barkley, 1997; Brown, 2009). חסרים בת"ג נמצאו בקרב ילדים המתמודדים עם מגוון הפרעות התפתחותיות כמו Attention Deficit Hyperactivity Disorder, Learning Disabilities, Autistic Syndrome ו- Developmental, Coordination Disorder (Barkley, 1997; Gillberg, 2003; Lundervold et al., 2012) Disorder.

לכן ילדים עם הפרעות אלו עלולים לגלות קשיים בניהול העצמי של השגרות. מחקרים קודמים אודות שגרות יום יום של ילדים התמקדו בעיקר בחקר ההשלכות החיוביות של השגרות, ובתרומה של ההורים לשימורן ולשיפורן (Fiese, et al., 2002). טרם נחקרה יכולת הניהול העצמי של ילדים בשגרות היום יום כפי שנצפית על ידי ההורה, וטרם פורסם כלי שמאפשר למדוד זאת.

שיטה

שלב 1: בניית השאלון

בחירת היגדים לשאלון ה-EFORTS התבססה על 1. מחקרים איכותניים אודות אתגרים עיסוקיים של ילדים עם הפרעות קשב וריכוז ומשפחותיהם (Firmin & Phillips, 2009; Segal, 1998). 2. ניסיון קליני של הכותבת הראשונה בראיון משפחות אלה על אודות אתגריהן העיסוקיים, 3. המודל של Barkley (1997) לת"ג. נוסחו 32 היגדים שמבטאים היבטים שונים של יכולת ניהול עצמי לאורך שגרות שילדים מעורבים בהן (8 היגדים לכל שגרה): שגרות בוקר וערב, משחק ופנאי, ותפקוד חברתי.

ההיגדים מקבלים ניקוד על סולם ליקרט, מ- "תמיד" (5) עד "לעולם לא" (1), כאשר ניקוד גבוה יותר מעיד על ביצוע טוב יותר. מתקבלים ציונים ממוצעים לכל אחת מהשגרות, וציון סופי לשאלון (ממוצע ציוני השגרות).

שלב 2: ביסוס תוקף תוכן ותוקף פנים

תוקף מומחים הגרסה הראשונה של ה-EFORTS הועברה לארבע חוקרות בכירות בתחום ושתי מומחיות בטיפול בילדים עם חסרים בתפקודים ניהוליים. בעקבות הערותיהן הוחלפו שלושה פריטים. לאחר מכן השאלון הועבר לאמהותיהם של שלושה ילדים עם התפתחות טיפוסית, שהביעו שביעות רצון מהרלוונטיות של הפריטים, מהניסוח הידיוותי, ומאורך השאלון.

הגרסה הסופית של השאלון הועברה להורים של 261 ילדים (132 בנות, 129 בנים) בגיל 3-10 שנים באזורים שונים בישראל (יהודים, מוסלמים ונוצרים). הוריהם של 136 ילדים (מתוך 261) מילאו את אחת משתי גרסאותיו של השאלון- Behavior Rating Inventory of Executive Function (בהתאם לגיל הילד- גרסה לגיל 2.5-11 או 6-10), על מנת לבסס ל-EFORTS **תוקף מקביל**.

שלב 3: ביסוס תוקף ומהימנות

ניתוח גורמים מגוש (Exploratory Factor Analysis) זוהו שלושה גורמים מובחנים: שגרות בוקר וערב (אוחז לגורם אחד), שגרת משחק ופנאי, ושגרה חברתית.

ניתוח גורמים מאשש (Confirmatory Factor Analysis) אישש את אותם גורמים, עם מדדי התאמה טובים: Comparative Fit Index (CFI) = .90 ו- Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) = .06.

- שני פריטים הוצאו מהשאלון, ולא נטענו באחד משלושת הגורמים, מאחר ולא הייתה אבחנה לגורם אלו הם שייכים.
- תוקף מקביל** נמצאו קשרים שליליים מובהקים בינוניים (-.50 - -.65) בין שלושת הגורמים של שאלון ה-EFORTS לחמישה סולמות ה-BRI EF (עכבה, "זכרון עבודה, תכנון ארגון, יוזמה ובקרה) ושלושת האינדקסים שלו (n=65).
- נמצאו קשרים שליליים מובהקים חלשים (-.41 - -.24) בין שלושת הגורמים של ה-EFORTS והציון הכללי שלו, לבין הסולמות זיכרון עבודה ותכנון ארגון של שאלון ה-BRI EF-P, כמו גם עם הציון הכללי שלו ועם האינדקס של מטה קוגניציה בהתהוות.
- ציוני חתך ראשוניים** חושבו ממוצעים וסטיות תקן (ס"ת) לכל אחת מהשגרות, כמו גם לציון הכללי של השאלון. על בסיס נתונים אלו חושבים ציוני חתך לפי שתי קבוצות גיל:

ציוני חתך של שאלון ה-EFORTS מחולקים לפי שתי קבוצות גיל (3-5.11, 6+)

	6 שנים ומעלה, n=124		3-5.11 שנים, n=137	
	ממוצע (ס"ת) (ממוצע 1- ס"ת)	ציון חתך	ממוצע (ס"ת) (ממוצע 1- ס"ת)	ציון חתך
שגרות בוקר וערב (1-5)	3.6 (56)	3.04	2.85	3.47 (62)
שגרת משחק ופנאי (1-5)	4.19 (53)	3.66	3.52	4.02 (50)
שגרה חברתית (1-5)	3.80 (68)	3.12	3.23	3.77 (54)
ציון ממוצע לשאלון (1-5)	3.83 (48)	3.35	3.2	3.70 (50)

מסקנות

- הממצאים מעידים כי שאלון ה-EFORTS הינו כלי מהימן ותקף לבדיקת יכולת הניהול העצמי של ילדים בגיל 3-10 בשלוש שגרות יומיות.
- בדומה לממצאים קודמים אודות הקשר בין שאלון ה-BRI EF למבחנים מבוססי ביצוע לת"ג (Shimoni et al., 2012), עולה כי ה-EFORTS מתמקד בעיקר בביטויים מטה-קוגניטיביים של ת"ג בשגרות היום יום, ופחות בהיבטים של ויסות רגשי.
- הממצאים מציעים כי ה-EFORTS עשוי להיות כלי יעיל להערכתם של ילדים עם חסרים בת"ג, להמחיש כיצד חסרים אלו באים לידי ביטוי בתפקוד היום יומי שלהם, ולסייע במיקוד מטרות ההתערבות ביכולתם לנהל בייעילות את שגרות היום יום.

ביבליוגרפיה

- Barkley, R. A. (1997). Behavioral inhibition, sustained attention, and executive functions: constructing a unifying theory of ADHD. *Psychological Bulletin*, 121, 65-94.
- Brown, T. E. (2009). ADD/ADHD and impaired executive function in clinical practice. *Current Attention Disorders Reports*, 1(1), 37-41.
- Daly, K. (2002). Time, gender, and the negotiation of family schedules. *Symbolic Interaction*, 25(3), 323-342.
- Denham, S. A. (2003). Relationships between family rituals, family routines, and health. *Journal of Family Nursing*, 9(3), 305-330.
- Early, D. M., Iruka, I. U., Ritchie, S., Barbarin, O. A., Winn, D. M. C., Crawford, G. M., et al. (2010). How do pre-kindergarteners spend their time? Gender, ethnicity, and income as predictors of experiences in pre-kindergarten classrooms. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(2), 177-193.
- Fiese, B. H., Tomcho, J., Douglas, M., Josephs, K., Poltrock, S., & Baker, T. (2002). A review of 50 years of research on naturally occurring family routines and rituals: Cause for celebration? *Journal of Family Psychology*, 16(4), 381.
- Firmin, M. W., & Phillips, A. (2009). A qualitative study of families and children possessing diagnoses of ADHD. *Journal of Family Issues*, 30(9), 1155-1174.
- Gillberg, C. (2003). Deficits in attention, motor control, and perception: A brief review. *Archives of Disease in Childhood*, 88(10), 904-910.
- Segal, R. (1998). The construction of family occupations: A study of families with children who have attention deficit / hyperactivity disorder. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 65(5), 286-292.
- Shimoni, M., Engel-Yeger, B., & Tirosh, E. (2012). Executive dysfunctions among boys with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD): Performance-based test and parents report. *Research in Developmental Disabilities*, 33(3), 858-865.